

Triumful neputinciosului

Roald Dahl s-a născut pe 13 septembrie 1916, în Țara Galilor. Părinții săi erau norvegieni și l-au botezat după exploratorul polar Amundsen, cuceritorul Polului Sud. Patru ani mai târziu, a rămas orfan de tată. Familia a rămas în Anglia, dar, precum autorul amintește în romanul *Vrăjitoarele* (*The Witches*, 1983), călătoreau în Norvegia de două ori pe an, de Crăciun și în timpul vacanței de vară și își vizitau bunica din partea mamei, de care s-a simțit adesea mai apropiat decât de mama sa: „Norvegienii știu totul despre vrăjitoare, pentru că Norvegia, cu codrii săi întunecați și cu munții săi acoperiți de gheață, este locul de unde au venit primele vrăjitoare.”¹

Dahl a început să scrie la îndemnul scriitorului american C.S. Forester, în urma unui accident suferit în cel de-al doilea război mondial. În 1943, a publicat primul său *horror* pentru copii, *The Gremlins*. Prima carte de succes a fost *James și piersica uriașă* (*James and the Giant Peach*, 1961). *Charlie și fabrica de ciocolată* (*Charlie and the Chocolate Factory*, 1964) a apărut inițial în Statele Unite, fiind tipărită de Alfred A. Knopf. Ediția engleză a apărut în 1967, la George Allen & Unwin (cunoscuții editori ai lui John Ronald Reuel Tolkien). Tot în 1967 a apărut și continuarea romanului, intitulată *Charlie și Marele lift de sticlă* (*Charlie and the Great Glass Elevator*). În 1971 s-a realizat prima versiune ecranizată, *Willy Wonka and the Chocolate Factory*², în regia lui Mel Stuart, cu Gene Wilder (Willy Wonka), Peter Ostrum (Charlie Bucket) și Jack Albertson (bunicuțul Joe) în rolurile principale. Deși spectatorii au declarat că filmul e „dulce ca ciocolata” (*sweet as chocolate*), scriitorul n-a fost mulțumit de rezultat. Despre succesul primei versiuni cinematografice ne spune multe faptul că o nouă ecranizare³ a fost realizată abia în 2005 de Tim Burton⁴, regizorul unor filme de succes, precum *Beetle Juice* (1988), *Batman* (1989), *Edward Scissorhands* (1990), *Batman Returns* (1992) etc. În rolurile principale: Johnny Depp (Willy Wonka), Freddie Highmore (Charlie Bucket) și David Kelly (bunicuțul Joe).

*

Charlie Bucket provine dintr-o familie de tip chinezesc, structurată 1-2-4 (un copil, doi părinți, patru bunici) și se confruntă cu o serie de probleme specifice. Ca orice erou de basm, el este, la început, un defavorizat, un fitecine, un „coate-goale”. Numai prin coborârea pe Celălalt Tărâm și învingerea monstrului, viteazul va dovedi că merită să fie luat ca asociat la putere și să primească, odată cu mâna prințesei, jumătate din împărăție. Până una-alta, „voinicul” din povestea lui Roald Dahl e un băiețel prost hrănit, înfometat, care se hrănește zi de zi cu aceleași feluri de mâncare: pâine cu margarină la micul dejun, cartofi fierți și varză la prânz și ciorbă de varză la masa de seară. Duminica, meniul rămâne același, însă porțiile sunt duble. O dată pe an, de ziua lui, puștiul primește o tabletă de ciocolată doar a lui. Nu e cine știe ce, dar e un cadou oferit cu dragoste și copilul știe că, de-a lungul unui an, toți membrii familiei au pus bănuți deoparte pentru această ocazie specială.

¹ Roald Dahl, *Vrăjitoarele*, RAO International Publishing Company, București, 2003

² <http://www.imdb.com/title/tt0367594/>

³ <http://www.imdb.com/title/tt0367594/>

⁴ <http://www.imdb.com/name/nm0000318/>

Dickensiana familie a dus-o mult mai bine în vremea când fabrica de ciocolată din oraș lucra, dar proprietarul, genialul inventator Willy Wonka, s-a supărat la un moment dat pe spioni, deoarece concurența îi tot fura rețetele. Speriat de spectrul falimentului, și-a închis întreprinderea. Muncitorii au fost trimiși acasă și au încercat să se descurce singuri, dar fără succes. Fețele lor s-au înseninat când coșurile fabricii au început din nou să scoată fum, iar mașinile să zumzăie, dar au constatat în curând că bucuria le era zadarnică. Porțile uzinei au rămas închise pentru ei, deoarece fabricantul își găsise niște noi lucrători, un fel de piticuți misterioși. Vreme de zece ani, situația a rămas neschimbată. Vă imaginați surprinderea și interesul tuturor când Willy Wonka a anunțat că a ascuns cinci Bilete Auri în produsele sale și că avea să le permită norocoșilor găsitori ai ispititoarelor „taloane” să-i viziteze întreprinderea.

Pentru prima oară în viață, Charlie a așteptat cu multă emoție să vină ziua sa de naștere, dar ciocolata primită în dar de la părinți și bunici s-a dovedit a fi un loz necâștigător. Apoi bunicuțul Joe i-a oferit nepotului moneda de 10 cenți ținută pentru zile negre, dar n-au avut noroc nici de această dată. Și în acest punct povestea s-ar fi transformat într-o povestire tristă despre dezmoșteniții soartei, dacă n-ar fi existat o a treia încercare și intervenția miraculoasă, care face diferența dintre realitate și basm: Charlie a găsit o bancnotă de 1 dolar pe stradă și cu ajutorul ei a cumpărat un ultim baton de ciocolată – acesta fiind câștigător.

Basmul este narațiunea al cărei „adevăr” (un tipar prestabilit) nu se pune nici o clipă la îndoială, unde „problema verosimilității a fost rezolvată fără echivoc dintru bun început”⁵, unde, ca să preluăm o formulare simpatică, „eroii și cititorii se complac în ficțiune”⁶. Ajuns în acest punct al lecturii, ne așteptam să se întâmple ceva asemănător. Acumularea trăsăturilor de pauperitate crâncenă de la începutul romanului sugera o situație anormală, ce se cerea îndreptată pe parcursul narațiunii. Biletul Auriu găsit de Charlie îi permite intrarea în spațiul confruntării și al inițierii: Fabrica de ciocolată. Toate basmele relatează o aventură care se desfășoară ca o călătorie (programată sau nu, dorită/ voită sau nu), pornită dintr-un loc familiar (=acasă, în sens propriu sau metaforic) către un orizont necunoscut, misterios și pândit de primejdii. Stilul de narare adoptat de Roald Dahl este cel al povestitorului popular: el o face într-un fel impersonal, cu o voce autoritară și omniscientă și o investiție emoțională minimă.⁷

În imperiul subteran al lui Willy Wonka pătrund cinci copii și nouă adulți. Se poate face o paralelă între micuții câștigători ai Biletelor de Aur și tovarășii năzdrăvani ai lui Harap Alb (Flămânzilă, Setilă, Păsări-Lăți-Lungilă, Strâmbă-Lemne, Sfarmă-Piatră, Ochilă, Gerilă), personajele de basm menite să reprezinte în poveste forțele elementare, niște puteri amenințătoare, greu de stăpânit. Ovidiu Bîrlea îi definește ca pe niște „oameni care au câte o însușire dezvoltată la proporții neverosimile, uneori cu o construcție anatomică prin care sunt predispuși la acea deformare miraculoasă”⁸. De altfel, în 1988, Roald Dahl mărturisea într-un interviu: „Găsesc că singura modalitate de a face personajele cu adevărat interesante pentru copii e să le exagerez calitățile sau defectele.”⁹ Tovarășii

⁵ Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, *Poetica basmului modern*, Editura Universitas XXI, Iași, 2002, p. 87

⁶ Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, vol. I, A-G, Editura Eminescu, București, 1973, p. 677

⁷ V. Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, *op.cit.*, p. 87

⁸ Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, pp. 412-417

⁹ Roald Dahl, *Charlie și Fabrica de Ciocolată*, traducere din limba engleză de Cristina

năzdrăvani nu joacă niciodată roluri principale, ei doar îl însoțesc pe eroul principal și, la nevoie, îl ajută. Aportul lor este foarte bine precizat în „scenariul” epic, prezența fiecăruia dintre ei fiind hotărâtoare în derularea faptelor și în atingerea *happy-end*-ului obligatoriu în basm.¹⁰

În *Povestea lui Harap-Alb*, Ion Creangă îl descrie pe Flămânzilă astfel: „o namilă de om mânca brazdele de pe urma a 24 de pluguri și tot atunci striga în gura mare că crapă de foame”.¹¹ Portretul lui Augustus Gloop, creionat de Roald Dahl, nu diferă foarte mult. Mama copilului le spune cu mândrie ziariștilor veniți să-l cunoască pe primul dintre norocoșii gășitori ai Biletelor Aurii: „Mănâncă atât de multe dulciuri în fiecare zi, că era aproape imposibil să nu găsească unul. Mâncarea e hobby-ul lui, știți. Doar asta îl interesează. Totuși, e mai bine decât să fie un huligan și să tragă cu pușca sau mai știu eu ce să facă în timpul liber, nu?”

Mike Teavee este un alt băiețuș de 9 ani, dar unul lăsat să petreacă prea mult timp în fața televizorului (aceasta în cartea lui Dahl; în filmul lui Tim Burton, el e prezentat ca un *gamer* împătimit, ca un fan al jocurilor pe calculator). Acest Ochilă ecran-dependent adoră violența, filmele cu gangsteri și împușcături. Are nu mai puțin de optsprezece pistoale de jucărie, atârdate de curelele strânse pe corp, și, ori de câte ori povestea urmărită se înfierbântă, ia câte o armă și trage câte șase focuri cu ea. Toate minunățiile din fabrica vizitată îl lasă rece, numai Camera cu Televizorul de ciocolată îi trezește interesul. Abandonat de părinți, copilul a fost transformat într-o monstruoșitate de către fluxul *non-stop* de emisiuni TV de o calitate îndoielnică, difuzate fără discernământ, în încercarea de a obține o audiență cât mai mare. Agresivitatea indusă îi pecetluiește soarta: în ciuda tuturor avertismentelor, băiețelul dorește să devină prima persoană din lume trimisă cu televizorul și se transformă într-un fel de Tom Degețel. După ce este scos din ecran și lungit cu mașina de întins gumă, Mike Teavee devine asemănător cu Păsări-Lăți-Lungilă: „fiul săgetătorului și nepotul arcașului, descinzând direct din zodiac, brăul pământului și scara cerului, inima zburătoarelor și spaima oamenilor”.¹²

Nici fetițele nu sunt mai breze. Violet Beauregarde, campioana la mestecat *chewing-gum*, este o versiune mai suplă a lui Augustus Gloop. Veruca Salt reprezintă o figură aparte. Cazul ei ne arată ce s-ar întâmpla dacă puterea ar trece în mâini nepotrivite. În momentul când fetița răsfățată își exprimă dorința de a intra în posesia unui bilet câștigător, tatăl ei cumpără toate dulciurile Wonka pe care le găsește și le pune pe angajatele sale să-l caute. Dar, precum zice un vechi proverb chinezesc, repus în circulație cu ajutorul scrisorilor electronice: „cu bani poți cumpăra o poziție socială, dar nu poți cumpăra respect.”

La prima vedere, Charlie nu excelează decât prin bun-simț. Prin fire, el seamănă cu micuții Umpa-Lumpa, un neam de piticuți exotici, veri buni cu hobbiții lui Tolkien¹³ sau cu propriii noștri blajini.¹⁴ E drept că înfățișarea lor diferă. Umpa-Lumpa sunt un neam de băștinași pigmei din Lumania. Ei trăiau în copaci, de frică să nu fie mâncați de cornitori, zăprozauri sau găgăușoi. Înainte vreme, se

Iliescu, RAO International Publishing Company, București, 2005

¹⁰ Nicolae Constantinescu, *Prefață*, în vol.: Ion Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*, Editura Albatros, București, 1983, p. LXVIII

¹¹ Ion Creangă, *Povești, povestiri, amintiri*, Editura Ion Creangă, București, 1972, p. 137

¹² Marcel Olinescu, *Mitologie românească*, Editura 100+1, Gramar, București, 2004, p. 371

¹³ John Ronald Reuel Tolkien, *O poveste cu un hobbit*, Editura Ion Creangă, București, 1975, p.10; *Stăpânul inelelor*, vol. I: *Frăția Inelului*, RAO, București, 2000, pp. 15 ș.u.

¹⁴ Marcel Olinescu, *op.cit.*, p. 70, 82

hrăneau la fel de variat ca și familia Bucket, atât doar că, în loc de varză, consumau omizi verzi. Cum însă, ca și mayașii, venerau boabele de cacao, lui Willy Wonka i-a fost ușor să-i convingă să lucreze în fabrica sa subterană, căci doar din cacao se fabrică ciocolata. Tipologia blajinilor poate fi reconstituită din răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu, trimise de învățători și publicate de Adrian Fochi¹⁵. Ei sunt ființe minuscule, cu corp de om și cap de șoarece care populează subteranul, alcătuiind, acolo, pe firul Apei Sâmbetei, o întregă lume. Ei sunt contemporani cu noi, oamenii, dar adevărul lor destin este viitorul. După Judecata de apoi, când pământul va fi ars de șapte stânjeni și omenirea va pieri, o legendă spune că blajinii vor ieși și vor popula suprafața pământului, reluând ciclul vieții terestre.¹⁶ Cu ajutorul credincioșilor Umpa-Lumpa, Willy Wonka nu se mai teme de spionii firmelor concurente și și-a reconstruit imperiul, pe care – surpriză! – dorește să-l încredințeze unui urmaș competent. Cele patru încercări terminate cu eliminarea lui Augustus Gloop, Violet Beauregarde, Veruca Salt și Mike Teavee sunt tot atâtea probe câștigate de Charlie Bucket. În fond, tema centrală a romanului lui Roald Dahl este transferul de putere.

Utilizarea puterii presupune în primul rând cunoașterii măsurii, a felului cum intervențiile liderului pot contribui benefic la dezvoltarea comunității. Excesul de autoritate dăunează: „Când se înmulțesc legile și poruncile, se mărește numărul hoților și al tâlharilor.”¹⁷ Istoria omenirii a înregistrat prea puține personalități echilibrate și iubitoare de pace, precum Numa Pompilius, al doilea rege al Romei¹⁸. E adevărat, un om puternic poate face orice, dar nu orice va fi cu folos. Puterea are tendința de a corupe și este nevoie de o voință foarte puternică pentru a rezista tentațiilor. De la un anumit nivel, maestrul de arte marțiale se antrenează pentru a dobândi forța de a nu folosi forța: „Dacă vreți să loviți puternic sabia adversarului cu a voastră, acest lucru nu va avea rezultate bune. Dacă sabia voastră lovește puternic sabia adversarului, răspunsul săbiei voastre va fi încetinit. Să mânuiești cu forță o sabie este deci un non-sens.”¹⁹ Vorbind despre inelul lui Sauron din cunoscutul roman al lui John Ronald Reuel Tolkien, Isaac Asimov considera că el simboliza tehnologia industrială, care a defrișat vegetația și „a plantat” în locul verdeții aducătoare de viață niște structuri urâte, învăluite în nori de fum greu, cu miros de chimicale: „Dar tehnologia înseamnă putere și, cu toate că a distrus mediul natural și până la urmă va distruge întreg Pământul, nici unul dintre cei care au creat-o n-a îndrăznit să renunțe la ea – sau măcar să-și dorească acest lucru.”²⁰ E dilema civilizației moderne, o problemă fără o soluție de compromis, pe care numai cei înțelepți știu cum s-o evite. Să ne amintim de stratagama cu care profesorul Albus Dumbledore, directorul Școlii de magie, farmece și vrăjitorii din Hogwarts²¹, a reușit să protejeze comoara vânată de necromantul Voldemort: numai cel care

¹⁵ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976, pp. 31-34

¹⁶ Constantin Prut, *Fantasticul în arta populară românească*, Editura Meridiane, București, 1972

¹⁷ Lao Tzî, *Dao De Jing*, LVII, în volumul Ian Hin-Șun, *Filosoful antic chinez Lao-Tzî și învățătura sa*, Editura de Stat pentru Literatură, p. 151

¹⁸ Plutarh, *Oameni iluștri ai Romei antice*, Editura Cartier, Chișinău, 2004, pp. 23-38

¹⁹ Miyamoto Musashi, *Cartea celor cinci cercuri*, traducere și comentarii de Nicolae Amălinei, Editura Polirom, Iași, 2000

²⁰ Isaac Asimov, *Magie*, Editura Lucman, București, 2004, pp. 206-207

²¹ Joanne Kate Rowling, *Harry Potter și piatra filozofală*, Egmont, București, 2000, p. 216

dorea să o găsească și nu să o folosească putea obține Piatra Filozofală.

Orice părinte sau copil cunoaște tentația lucrului interzis. Interdicția formulată de o persoană cu autoritate (un alter-ego al adultului) și încălcarea ei de către eroul din poveste (personaj cu care se identifică toți copiii) alcătuiesc laolaltă un element bipartit, cuplul motor al basmelor. Precum arăta Vladimir Iakovlevici Propp în *Morfologia basmului*²², interdicțiile sunt întotdeauna încălcate și constituie premiza unor alte acțiuni decisive în demararea intrigii, precum prejudicierea (funcția 8) sau plecarea (funcția 11). Afirmatia teoreticianului rus a fost probată de nenumărate ori, începând de la Adam și Eva, cărora Domnul le-a permis să guste toate fructele, mai puțin din cele ale pomului aflat în chiar mijlocul Paradisului²³. Încălcarea poruncii a constituit păcatul primordial, dar și actul de geneză al omenirii, prin izgonirea pe Pământ a strămoșilor noștri.²⁴

Când realizează că dintre toți copiii care au intrat în fabrica de ciocolată a rămas doar Charlie, Willy Wonka alege să apese un buton aflat sus, pe plafonul de sticlă al liftului, pe care scria: „Sus și afară.” Este butonul pe care excentricul industriaș și-a dorit vreme de ani de zile să-l acționeze, dar a rezistat tentațiilor, până când și-a găsit urmașul. La fel cum eroii lui Jules Verne din *O călătorie spre centrul Pământului* (*Voyage au centre de la terre*, 1864) își termină extraordinarul periplu subteran, părăsesc spațiul de inițiere din pântecul Pământului, renasc întru realitate țâșnind prin coșul vulcanului Stromboli, colivia aparent atât de fragilă a liftului de sticlă trece prin acoperișul uzinei, făcând un zgomot puternic de lemn rupt și țigle sparte, ca apoi să se oprească suspendată în aer, plutind ca un elicopter pe deasupra fabricii și a orașului. Să stai pe sticlă transparentă, plutind la mare înălțime în văzduh, provoacă o stare înspăimântătoare de amețală și incertitudine. Reacția bunicuțului Joe la această neașteptată și aparent riscantă demonstrație de forță e una firească: înainte de toate, el vrea să afle dacă sunt cu toții în siguranță. Fabricantul de ciocolată reacționează calm, ca omul stăpân pe situație și le explică tovarășilor săi cum e posibilă minunea: „Cu ajutorul puterii dulciurilor! Un milion de dulciuri putere!”

Formula copilărească exprimă succint rețeta oricărui succes economic și politic. Fabrica de ciocolată e susținută prin milioanele de batoane cumpărate de oamenii care le adoră. În lipsa consumatorilor mulțumiți, întreprinderea va da faliment și „dulcele miraj” își va pierde farmecul. Willy Wonka e înțeleptul care a identificat sursele puterii sale și, în final, se bucură că, prin descoperirea lui Charlie Bucket, va reuși să le protejeze și să le perpetueze.

Summary

At a first sight, Charlie Bucket is an un-favoured child, emerging from a poor family and having one singular quality: his common sense. Ultimately, he is the only one among the winners of the Golden Tickets who walks safely through the Chocolate Factory's challenges and is chosen by Willy Wonka, the eccentric sweet-maker, to continue his work as the manager of the factory. Roald Dahl's *Charlie and the Chocolate Factory* is a modern fairy tale about the power transfer. It makes us understand that in economy and politics the only successful formula is: “One million sugar power!”

²² V.I. Propp, *Morfologia basmului*, Editura Univers, București, 1970

²³ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Facerea 2:16-17

²⁴ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Facerea 3:1-24